

Ivan Smiljanić*

»Prišli smo tako daleč, da se upnik bolj boji stečaja kot dolžnik.« Delovanje ljubljanskega in zagrebškega društva za zaščito upnikov med obema vojnama

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljeno delovanje Jugoslovanskega društva za zaščito upnikov v Zagrebu in Društva industrijcev in veletrgovcev v Ljubljani med obema vojnama. Društvi sta bili aktivni na področju zaščite interesov upnikov v jugoslovanskem gospodarstvu ter si prizadevali, da svojim članom od dolžnikov povrneta kar največji možni delež terjatev. Zastavljene cilje sta izpolnjevali z delom v več oddelkih, specializiranih za posamezne aspekte insolventnosti, od arhiviranja dokumentacije do nudenja pravne pomoči upnikom. Povezovali sta se z drugimi podobnimi društvi v državi in tujini. Angažirali sta se tudi politično in si prizadevali za modernizacijo jugoslovanske gospodarske zakonodaje, zlasti na področju stečajev in prisilnih poravnav. Društvi sta delovali še med drugo svetovno vojno, vendar sta bili kmalu ukinjeni.

Ključne besede: Jugoslovansko društvo za zaščito upnikov, Društvo industrijcev in veletrgovcev, upniško društvo, stečaj, prisilna poravnava

* Mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; ivan.smiljanic@inz.si

ABSTRACT

“WE HAVE COME SO FAR THAT CREDITORS ARE MORE AFRAID OF BANKRUPTCY THAN DEBTORS.” THE ACTIVITIES OF THE LJUBLJANA AND ZAGREB CREDITOR PROTECTION SOCIETIES IN THE INTERWAR PERIOD

The following contribution presents the activities of the Yugoslav Creditors Protection Society in Zagreb and the Society of Industrialists and Wholesalers in Ljubljana in the interwar period. The two organisations focused on protecting the interests of creditors in the Yugoslav economy and strived to recover as much as possible from the debtors for their members. The Societies would meet their objectives through the efforts of several departments specialising in the specific aspects of insolvency, from archiving documents to providing legal assistance to creditors. They also maintained connections with other similar associations in Yugoslavia and abroad. Furthermore, they were politically engaged and strived to modernise the Yugoslav economic legislation, especially regarding bankruptcies and compulsory settlements. Both Societies were still active during World War II, but they closed down soon after.

Keywords: Yugoslav Creditors Protection Society, Society of Industrialists and Wholesalers, creditors' association, bankruptcy, compulsory settlement

Uvod

Znotraj vsake gospodarske ureditve, v kateri obstaja prosti trg, lahko podjetnik doživi poslovni uspeh ali neuspeh. Če zaradi zunanjih okoliščin ali slabega poslovanja pride do uresničitve črnega scenarija, se mora podjetnik, ki postane dolžnik, ukvarjati s številnimi posledicami svojega gospodarskega propada. Ko dolgovi presežejo vrednost njegovega celotnega premoženja, postane insolventen in je prisiljen prositi za uvedbo stečaja (ki je bil pred drugo svetovno vojno znan tudi kot konkurz). Gre za zakonsko urejeno obliko prenehanja delovanja prezadolženega podjetnika ali podjetja, med katero je opravljena izvršba nad njegovim premoženjem z namenom prodaje in razdelitve sredstev med prizadete upnike. Stečajni postopek ima dva cilja: ker je pravno reguliran, onemogoča stihijsko razlastitev zadolženca s strani upnikov in s tem poskrbi za bolj uravnoteženo, pravično porazdelitev izgub, obenem pa iz gospodarskega življenja izloča tiste subjekte, ki so postali insolventni in zaradi prezadolženosti ne zmorejo več poslovati, ali jih ustrezno reorganizira.¹ Višina deleža terjatev, ki ga prejmejo upniki, je pogosto predmet spora, ker dosega le nizko vrednost. Če dolžnik lahko upnikom ponudi soliden delež terjatev, ki je bil zakonsko določen na okoli 40

¹ Emica Ogrizek, *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941* (Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008), 5, 6.

do 50 odstotkov, se stečajju lahko izogne in z večino upnikov sklne prisilno poravnavo (»prisilno« zato, ker jo mora manjšina upnikov, ki se s poravnavo ne strinja, vseeno sprejeti). Na ta način se dolžnik izogne gospodarskemu polomu in po sklenjeni poravnavi nadaljuje poslovanje.² Prisilna poravnava je bila zato obravnavana kot omiljena različica stečaja. Ker so upniki zaradi krajšega postopka prej prejeli opazno višje terjatve, je bil postopek v primerjavi s stečajem precej bolj priljubljen način za razreševanje prezadolženosti.

Čeprav je pravici v stečajnem in poravnalnem postopku formalno zadoščeno, sta oba postopka med dolžniki in upniki nenehno vzbujala negativne občutke, povezane z izgubo vložnega denarja oziroma premoženja, stigme in številne druge probleme. Upniki običajno dvomijo v dolžnikovo poštenost in ga, upravičeno ali ne, sumijo skrivanja premoženja, goljufij in drugih mahinacij, s katerimi jih želi oškodovati. Evropska zakonodaja, četudi tradicionalno usmerjena k zaščiti upnika in kaznovanju dolžnika, ni mogla izkoreniniti vseh zločinskih naklepov dolžnikov.

Da bi bili upniški interesi bolje zaščiteni, so začeli prizadeti upniki, sledeč krilatici »v slogi je moč«, ustanavljati lastna interesna združenja, v katerih so nastopali proti dolžnikom, se informirali o gmotnem stanju svojih poslovnih sodelavcev in lobirali za spremembo zakonodaje, da bi bila še bolj restriktivna za dolžnike. Na Zahodu so se taka društva pojavila v drugi polovici 19. stoletja. Ustanavljali so jih zlasti v gospodarskih, podjetniških in finančnih središčih, v 20. stoletju pa so se razširila tudi po gospodarsko manj pomembnih mestih. V prispevku je obravnavano delo dveh takih združenj, ki sta najbolj vplivali na slovenski prostor, Društva industrijcev in veletrgovcev v Ljubljani ter Jugoslovanskega društva za zaščito upnikov v Zagrebu, ki je formalno imelo vlogo osrednjega društva v državi. Gradivo ljubljanskega društva v arhivih ni ohranjeno, tako da njegova predstavitev temelji predvsem na časopisnih virih, medtem ko je delovanje zagrebskega društva mogoče solidno, ne pa popolnoma, rekonstruirati s pomočjo fondov v dveh arhivih hrvaške prestolnice.

Ustanavljanje, širjenje in sodelovanje avstro-ogrskih ter jugoslovanskih upniških združenj

Ko so v drugi polovici 19. stoletja nastajala prva evropska združenja upnikov, Avstro-Ogrska ni zaostajala za trendom. Leta 1870 je bilo ustanovljeno dunajsko upniško društvo (nem. *Creditoren-Verein von 1870* in nato *Wiener Kreditorenverein*),³ ki je prevzelo osrednjo funkcijo v Cislajtaciji, na prelomu stoletja pa je nastalo še društvo za transljajtansko polovico monarhije s sedežem v Budimpešti (nem. *Budapester Gläubiger Schutzverein*).⁴ Kasneje so upniška društva nastala tudi v drugih gospodarsko pomembnih mestih monarhije, kot sta Praga in Trst. Na prihodnjem jugoslovanskem

2 Ibidem, 15. Spasoje Radojčić, *Prinudno poravnanje u stečaju* (Beograd: G. Kon, 1923), 4, 12 in 15.

3 *Statuten des Creditoren-Verein zum Schutze der Forderungen bei Insolvenzen. Gegründet im Jahre 1870* (Wien: s. n., 1900).

4 *Statuten des Budapester Gläubiger Schutz-Vereines* (Budapest: Kálmán M. Éstársa, 1899).

ozemlju so z ustanovitvijo društva prvi poskusili v Zagrebu. Tamkajšnja trgovska zveza Trgovski dom (hrv. *Trgovački dom*) je leta 1904 nameravala uvesti Društvo za zaščito upnikov (hrv. *Društvo za zaščito vjerovnika u Zagrebu*), ki naj bi delovalo na področju Hrvaške, Slavonije, Ogrske ter Bosne in Hercegovine.⁵ Oblast je zavlačevala s potrjevanjem društvenih pravil, kraljeva vlada jih je sprejela šele zadnji dan leta 1913.⁶ Društvo, takrat znano kot Hrvaško slavonsko društvo za zaščito upnikov (hrv. *Hrvatsko slavonsko društvo za zaščito vjerovnika*), tudi ob tej priložnosti ni zaživelo, saj je še pred potrditvijo pravil odbor Trgovskega doma iz neznanega razloga soglasno sklenil, da ustanovitve ne podpira več.⁷

Nov razmah so upniška društva doživela med obema vojnoma. V novonastali Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev so bili ponovno najzgodnejši v Zagrebu, finančni prestolnici države, saj je bilo leta 1919 v hrvaških rokah dobrih 60 odstotkov vsega jugoslovanskega kapitala.⁸ Na sestanku hrvaških veletrgovcev, industrialcev in predstavnikov številnih drugih gospodarskih ustanov leta 1922 so – tokrat uspešno – ustanovili upniško društvo,⁹ ki si je kmalu nadelo ime Jugoslovansko društvo za zaščito upnikov v Zagrebu (hrv. *Jugoslavensko društvo za zaščito vjerovnika u Zagrebu*; dalje JDZU), s čimer so njegovi člani hoteli poudariti njegovo osrednjo vlogo za vso državo.

Večina preostalih delov države je z ustanovitvijo lastnega društva odlašala ali pa je ni realizirala. Združenje za zaščito upnikov v Novem Sadu (srb. *Udruženje za zaščito poverilaca u Novom Sadu*) je zaživelo v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja,¹⁰ v Beogradu pa so krajevni trgovci in industrialci upniško društvo ustanovili šele leta 1931 (srb. *Organizacija za zaščito poverilaca u Beogradu*).¹¹ Že nekaj let po zagonu zagrebskega društva so o ustanovitvi lastnega upniškega združenja razmišljali tudi sarajevski gospodarski krogi,¹² vendar ga niso odpri.

Status drugega najstarejšega upniškega društva v kraljevini tako pripada ljubljanskemu Društvu industrijcev in veletrgovcev (dalje DIV), ki ga ne gre zamenjevati z bolj vplivno Zvezo industrijcev, v katero so morali biti od začetka tridesetih let včlanjeni vsi industrialci v Dravski banovini.¹³ Ljubljanski gospodarstveniki so namreč ocenjevali, da Slovenci v času spopadanja z deflacijsko krizo sredi dvajsetih let potrebujejo lastno upniško združenje: »Gospodarska kriza in njene vedno škodljivejše posledice so vzbudile tudi pri nas trgovske in industrijske kroge, da so začeli razmotrivati vprašanje uspešnejše zaščite svojih interesov. Pojavljajoče se insolvence ter že v navado došla zatezanja plačil so porodila misel za ustanovitev institucije, kakor že obstojajo v

5 HR-HDA-1353, inv. št. 3764, pravilnik DZU, 27. 7. 1904, priloga. Mira Kolar-Dimitrijević, »O osnutku i radu Zagrebačke burze do 1945. godine,« *Radovi* 28 (1995): 196.

6 HR-HDA-1353, inv. št. 3764, dopis hrvaško-slavonsko-dalmatinske deželne vlade, 31. 12. 1913.

7 HR-HDA-1353, inv. št. 3764, dopis Trgovskega doma, 6. 11. 1913.

8 Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), 90.

9 HR-HDA-1353, inv. št. 3764, zapisnik glavne skupščine, 13. 5. 1922.

10 »Akcija za zanesljivejše varovanje upnikov,« *Jutro*, 19. 6. 1929, 5.

11 »Organizacija upnikov,« *Jugoslovan*, 29. 7. 1931, 6. »Društvo za zaščito upnikov v Jugoslaviji,« *Trgovski list*, 1. 8. 1931, 1.

12 »Društvo upnikov v Bosni,« *Trgovski list*, 10. 1. 1925, 3.

13 Mitja Sunčič, »Zgodovina podjetništva na Slovenskem od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne,« doktorska disertacija (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2011), 184.

drugih deželah v raznih ‚društvih v zaščito upnikov‘ odnosno ‚društvih kreditorjev‘.¹⁴ Idejo za ustanovitev društva, ki so jo pripisovali tekstilnemu industrialcu Josipu Kuncu (njegova tovarna je obratovala v Cukrarni), so podprli nekateri markantni slovenski industrialci in trgovci, med njimi Dragotin Hribar, Peter Kozina, Edvard Praprotnik in Franc Urbanc. Na sestanku trgovcev, obrtnikov in predstavnikov slovenskih gospodarskih združenj 17. decembra 1924 v zbornici Gremija trgovcev v stavbi Ljubljanske kreditne banke (današnji sedež Banke Slovenije) je bil izvoljen odbor pod predsedovanjem veletrgovca Franca Zebala, ki je sestavil društvena pravila,¹⁵ uradno sprejeta že nekaj tednov kasneje. Ustanovni zbor društva je bil organiziran 4. februarja 1925¹⁶ in čez nekaj tednov je društvo v časopisju objavilo prvi razglas, v katerem je zapisalo, da se bo borilo proti nevestnim plačnikom v gospodarstvu in svoje člane obveščalo o stanju na domačem in tujem trgu. Že ob ustanovitvi je društvo kljub skromnim razmeram gojilo ambiciozno željo po vsedržavni ekspanziji ter odpiranju podružnic v Zagrebu in Beogradu.¹⁷

Društvo je najprej delovalo na Dalmatinovi ulici 7, oktobra 1930 pa se je zaradi potreb po večjih prostorih preselilo v prostore konzorcija Trgovski dom, katerega del je bilo, na Gregorčičevi ulici 27¹⁸ in kasneje, februarja 1936, v prostore Ljubljanske kreditne banke. Do leta 1929 je imelo blizu 180 članov,¹⁹ do konca tridesetih let pa se je število le skromno povzpelo na 270; v tem času je društvo imelo okoli 15 zaposlenih.²⁰ Društvo je imelo tri predsednike, vsi so bili iz Ljubljane: že omenjenega idejnega očeta Josipa Kunca, trgovca z galanterijo Ivana Samca in od leta 1931 – po Samčevem odstopu zaradi bolezni – lastnika tovarne dežnikov in nogavic ter telovadca Staneta Vidmarja²¹ (sicer brata bolj znanih šahista in elektrotehnik Milana ter literarnega kritika in politika Josipa), ki je bil prepoznaven obraz društva v tridesetih letih.

DIV je med svoje člane lahko sprejemal zgolj slovenska industrijska in veletrgovska podjetja, kar je pomenilo, da mali trgovci, obrtniki in številni drugi podjetniki niso mogli izkoriščati društvenih ugodnosti. Da bi stanje popravili, je februarja 1931 v Ljubljani nastalo še društvo Kreditna zaščita, ki je imelo identične namene, cilje in metode delovanja kot njegov starejši brat, le da je bilo namenjeno do takrat spregledanemu delu gospodarskega življenja. Čeprav je z delom uradno pričelo šele 1. novembra 1933, so že takoj po formalnem nastanku v njem ustanovljali sekcije, od katerih je bila prva zobozdravniška.²² Kreditna zaščita je že kmalu po ustanovitvi imela krepko

14 »Zaščita upnikov,« *Trgovski list*, 27. 1. 1925, 1.

15 *Pravila ‚Društva industrijcev in veletrgovcev‘* (Ljubljana: s. n., s. d.).

16 »Društvo v zaščito upnikov iz Slovenije,« *Jutro*, 24. 12. 1924, 5. »Zaščita upnikov,« *Jutro*, 27. 1. 1925, 6. »Bilanca pozitivnega dela,« *Trgovski list*, 16. 3. 1935, 1.

17 »Varstvo pred neracijonelnim kreditiranjem,« *Slovenski narod*, 20. 2. 1925, 5. Sunčič, *Zgodovina podjetništva na Slovenskem*, 201.

18 »Društvo industrijcev in veletrgovcev v Ljubljani,« *Trgovski list*, 23. 10. 1930, 2. Marija Počivavšek, *En gros & en detail: trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse* (Celje: Zgodovinsko društvo, 2012), 332.

19 »Društvo industrijcev in veletrgovcev,« *Mali trgovec*, 24. 5. 1930, 327.

20 »Znaki nesigurnosti in nastopajočih gospodarskih motenj,« *Jutro*, 30. 3. 1939, 4.

21 O zgodovini Vidmarjeve tovarne gl. Katarina Kobe-Arzenšek, »Oris Vidmarjeve tovarne dežnikov in nogavic v Ljubljani,« *Kronika* 20, št. 1 (1972): 27–33.

22 »Ustanovitev društva Kreditna zaščita,« *Jutro*, 26. 2. 1931, 5. »Zborovanje ‚Zaščite,« *Jutro*, 27. 11. 1933, 2.

nad 200 članov in enajst zaposlenih,²³ vendar je v slovenskem gospodarskem življenju imela le obrobno vlogo. Podobno velja za Gospodarsko zadrugo DIV, ki jo je društvo ustanovilo 11. maja 1938 in je »eskontirala svojim članom terjatve pri njihovih odjemalcih, inkasirala vsem članom njihove trgovske terjatve in opravljala vse posle, združene s tem inkasom«. Za predsednika zadruga je bil ponovno izbran Stane Vidmar.²⁴

Vodstvu DIV-a kljub načrtom ni uspelo odpreti lastnih podružnic izven slovenskega prostora (leta 1932 je odprlo le poslovalnico v Mariboru).²⁵ Več uspeha pri istem projektu je imel JDZU, ki je še pred ustanovitvijo ljubljanskega društva, 1. januarja 1925, zaradi tendenc po širitvi svojega omrežja in na željo strank²⁶ odprl podružnice v Beogradu, Sarajevu in Ljubljani. Sedež zadnje je bil na Anton Knezovi ulici 3 (današnja Župančičeva ulica), njen vodja pa je postal bančnik Milan Bogady,²⁷ ki je imel izkušnje kot nekdanji ravnatelj Slovenske eskomptne banke in Trgovske banke. Bogadyjeva korespondenca z zagrebško centralo razkriva, da je prav on dal pobudo za ustanovitev podružnice, saj je bil v skrbeh nad slabšajočim se kreditnim stanjem na Slovenskem. O svoji nameri je obvestil slovenske gospodarske kroge, neka trgovca – kot je poročal sam – pa naj bi od njega skušala prevzeti vodenje projekta in osnovati samostojno, od Zagreba neodvisno organizacijo. Šele ko se je izkazalo, koliko dela in stroškov bi bilo treba vložiti v ustanavljanje samostojne organizacije, so se podjetniki vrnili k Bogadyjevi ideji o podružnici.²⁸ Po slabem mesecu delovanja podružnice je Bogady poročal: »Naše delo se je tu začelo živahno, okrožnice so bile razdeljene, člani se vpisujejo ali zahtevajo različna pojasnila, skratka, zanimanje za zadevo je zelo živo in gotovo je, da nam bo s svojim delom uspelo.« Kljub temu je Bogady načel problem, ki je očitno zaznamoval celotno obdobje delovanja podružnice: izrazil je željo, »da se delo v dozdajšnji obliki nadaljuje, samo da se Slovencem podeli nekaj avtonomije pri poslovanju«. ²⁹ O stopnji samostojnosti podružnice so v naslednjih mesecih potekala pogajanja, vendar je dokumentacija ohranjena preveč pomanjkljivo, da bi bilo mogoče sklepati o njihovem rezultatu. Ker se je spomladi 1925 spremenila tudi jugoslovanska stečajna zakonodaja, je bilo delo podružnic dodatno oteženo, oglasi podružnice, ki so še nekaj tednov prej izhajali v slovenskem časopisju,³⁰ pa so izginili. Čeprav se Bogady kot vodja podružnice v tisku omenja tudi leta 1927,³¹ je istega leta neki Anton Arhar iz Ljubljane (neuspešno) predlagal JDZU-ju, naj v mestu ustanovi predstavništvo, ki bi ga – deloma avtonomno in deloma v skladu z direktivami iz Zagreba – vodil sam,³² iz česar je mogoče sklepati, da je vpliv podružnice do takrat zvođenel.

23 »Nevarno naraščanje poravnjav,« *Jutro*, 9. 6. 1931, 2.

24 »Gospodarska zadruga članov Društva industrijcev in veletrgovcev v Ljubljani,« *Slovenec*, 19. 7. 1938, 5.

25 »Zbor Društva industrijcev in veletrgovcev za dvig poslovne morale,« *Jutro*, 26. 2. 1933, 10.

26 »Jugoslovensko društvo za zaščito vjerovnika u Zagrebu,« *Jutro*, 28. 12. 1924, 4.

27 »>Jugoslavensko društvo za zaščito povjerilaca,« *Obrtni vestnik*, 1. 4. 1925, 55.

28 HR-DAZG-760, š. 3, pismo Milana Bogadyja centrali JDZU, 12. 1. 1925.

29 HR-DAZG-760, š. 3, dopis Milana Bogadyja centrali JDZU, 28. 1. 1925.

30 Gl. npr. »Jugoslavensko društvo za zaščito upnikov, Zagreb,« *Jutro*, 19. 2. 1925, 8. »Jugoslov. društvo za zaščito upnikov v Zagrebu,« *Jutro*, 10. 3. 1925, 8.

31 »Anketa o prisilni poravnavi,« *Trgovski list*, 8. 10. 1927, 1.

32 HR-DAZG-760, š. 11, zapisnik seje upravnega odbora, 11. 3. 1927.

Četverica najpomembnejših jugoslovanskih upniških društev – ljubljansko, zagrebško, beograjsko in novosadsko – med seboj ni vedno gojila harmoničnih odnosov. Predvsem JDZU je imel o sebi visoko mnenje in je rad poudarjal, da je največji v državi, saj pokriva teritorij celotne Jugoslavije, in da ima največ članov. Predlagal je, da bi z zakonom dovolili samo eno društvo, seveda tisto z največ člani, ker sočasno delovanje več upniških društev ni smiselno.³³ Večkrat so se omenjale ideje o postopni fuziji vseh društev v eno organizacijo s centrom v Zagrebu ali Beogradu, toda v praksi so »veliki štirje« dosegli le delne sporazume o medsebojni razdelitvi jugoslovanskih banovin, kjer je vsako društvo imelo ekskluzivno pristojnost.³⁴

Po drugi strani so ostali stiki med ljubljanskim in zagrebškim društvom pogosti in naklonjeni. Tesnejše vezi sta navezali na začetku tridesetih let, ko so v Zagrebu še razmišljali o združenju vseh upniških društev v državi in so se s predstavniki DIV-a srečevali, »da bi sondirali teren,«³⁵ vendar se je izkazalo, da so bili v Ljubljani ideji fuzije nenaklonjeni.³⁶ DIV je imel do povezovanja v resnici ne ravno jasen odnos, saj je predsednik Vidmar v istem govoru poudaril, da je društvo »tesno sodelovalo s sorodnimi društvi, vendar hoče ohraniti svojo samostojnost in si za svoj teritorij obdržati prvenstvo,«³⁷ in nato izrekel javno podporo združevanju upniških zvez, »saj bodo združene mnogo lažje vršile svoje prekornostno delo.«³⁸ Odnosi z Zagrebom se kljub temu niso skrhali in v JDZU-ju so leta 1933 ocenili, da so imeli z DIV-om »do zdaj pristrčne stike, v prejšnjem letu pa smo jih še razširili in postavili trdne temelje za zelo tesno sodelovanje, ki bo njim in nam omogočalo, da skupaj in z večjo močjo izpolnujemo svoje naloge.«³⁹ Vljudnostne izkaze naklonjenosti so si med društvoma izmenjevali tudi z medsebojnim pošiljanjem telegramov in udeležbo predstavnikov na glavnih skupščinah.

Interese v Jugoslaviji je imela tudi tuja konkurenca, predvsem dunajsko upniško društvo, ki je dodatno zapletlo položaj. Z njim je skušal JDZU že od dvajsetih let skleniti dogovor o tesnejšem sodelovanju ali celo združitvi, vendar so bili v Zagrebu užaljeni zaradi neresnosti sogovornikov, ki se včasih sploh niso prikazali na srečanju.⁴⁰ Na začetku tridesetih let so se odnosi še bolj ohladili, ko je zagrebško društvo spoznalo, da »Dunaj sedi na dveh stolih,«⁴¹ saj so se Avstrijci skrivoma pogovarjali tudi z Avstrijsko-jugoslovansko trgovinsko komoro, ki naj bi prodrla v Jugoslavijo in JDZU-ju spodmaknila del članstva ter vpliva.⁴² Veliko je bilo pritožb nad privilegiji, ki jih je zase zahtevalo dunajsko društvo v Jugoslaviji po odprtju svoje podružnice v

33 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik glavne skupščine, 30. 4. 1932.

34 »Zaščita upnikov,« *Slovenec*, 8. 7. 1932, 7.

35 HR-DAZG-760, š. 2, zapisnik seje predsedniškega odbora, 16. 11. 1931.

36 HR-DAZG-760, š. 11, zapisnik upravnega odbora, 9. 7. 1932.

37 »Zaščita upnikov,« *Slovenec*, 8. 7. 1932, 7.

38 »Revija dela naših industrijcev,« *Jutro*, 8. 7. 1932, 5.

39 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1932, podnesen Glavnoj skupštini dne 31. marta 1933* ([Zagreb: JDZU, 1933]), 5.

40 HR-DAZG-760, š. 2, zapisnik predsedniškega odbora, 18. 5. 1927.

41 HR-DAZG-760, š. 2, zapisnik seje predsedniškega odbora, 4. 11. 1931.

42 HR-DAZG-760, š. 11, zapisnik upravnega odbora, 7. 12. 1931.

Zagreb u spomladi 1927.⁴³ Direktor podružnice Eduard Laufer je većino časa preživljal v Jugoslaviji, kjer je delal na sedežu podružnice ali potoval po državi in pregledoval insolventna podjetja. Nobeno drugo tuje društvo ni v Jugoslaviji počelo česa takega, zato je JDZU menil, da je država dolžna preprečevati tako šopirjenje, ker naj bi šlo za stvar državnega prestiža.⁴⁴

Kljub sporom so si društva prizadevala povezovati se s tujino. JDZU se je leta 1926 denimo vpisal v Mednarodno trgovsko komoro v Parizu⁴⁵ in ves čas svojega obstoja tesno sodeloval s češkoslovaškim društvom upnikov iz Prage. Obenem se zdi, da so nacionalne razprtije vplivale tudi na gospodarske stike. JDZU kljub posameznim pobudam ni nikoli navezal tesnejših stikov z italijanskimi društvi, leta 1930 pa je slovenski tisk z nekaj posmeha poročal, da je nemško upniško združenje prišlo v stečaj.⁴⁶

Osrednji dogodek v zgodovini evropskih upniških združenj med obema vojnama je bil mednarodni kongres na Dunaju med 31. majem in 3. junijem 1930 ob 60. obletnici delovanja dunajskega upniškega društva. Kongresa, ki ga je pod pokroviteljstvom avstrijskega političnega vrha podprlo tudi Društvo narodov,⁴⁷ so se udeležila upniška društva iz šestnajstih držav. Na srečanju so predstavniki društev pretresali vprašanja reform ter poenotenja stečajne zakonodaje, zbiranja statističnih podatkov, boja proti goljufivim dolžnikom in nadaljnega mednarodnega povezovanja.⁴⁸ Objavljeni kongresni zapisniki so bili menda neobhodno čtivo za številne evropske podjetnike in politike, skupaj z britanskim zunanjim ministrstvom.⁴⁹ Konference so se udeležili tudi člani JDZU, ki so na njej nameravali zbirati ideje za svoje prihodnje projekte in se spoznati z evropsko gospodarsko elito. Jugoslovanska delegacija je bila na kongresu, po lastni navedbi, »predmet posebne pozornosti«.⁵⁰ Zahvaljujoč mednarodnim stikom, je jeseni 1932 v Zürichu nastal »prvi evropski kartel za kreditno zaščito,« ki je povezoval več sto društev za zaščito upnikov in sorodnih zvez.⁵¹

Omeniti velja, da so se v društva povezovali tudi »naravni sovražniki« upniških društev: dolžniki. Dolžniška društva so med drugim nastala v Bolgariji, Romuniji, Nemčiji in na Poljskem, 9. septembra 1934 pa je bilo ustanovljeno tudi Društvo za razdolžitev lastnikov nepremičnin in ostalih dolžnikov v Zagrebu (hrv. *Društvo za razduženje vlasnika nekretnina i ostalih dužnika u Zagrebu*). Društvo je zastopalo diametralno nasprotna stališča od upniških društev. Trdilo je, da je njegove člane težko prizadela gospodarska kriza in da niso sami odgovorni za rastoče dolgove, in poudarilo tudi to, da jim država, ki je podprla zadolžene kmete in banke, ne pomaga, zaradi česar dolžniki ne morejo biti lojalni državljani. Prizadevali so si za zaustavitev vseh sodnih postopkov,

43 »Dunajsko društvo za zaščito upnikov,« *Jutro*, 29. 4. 1927, 5.

44 HR-DAZG-760, š. 2, dopis JDZU oddelku za trgovino, obrt in industrijo banske uprave, 30. 5. 1930.

45 HR-DAZG-760, š. 3, zapisnik seje upravnega odbora, 7. 6. 1926.

46 »Zopet polno insolvent iz Nemčije,« *Trgovski list*, 1. 3. 1930, 2. »V konkurz je prišla v Nemčiji,« *Domoljub*, 12. 3. 1930, 136.

47 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1933, podnesen Glavnoj skupštini dne 27. marta 1934* ([Zagreb: JDZU, 1934]), 9.

48 »Mednarodni kongres za zaščito upnikov,« *Trgovski list*, 10. 6. 1930, 2.

49 »Zapisniki I. Mednarodnega kongresa za zaščito upnikov,« *Trgovski list*, 20. 12. 1930, 4.

50 HR-DAZG-760, š. 11, zapisnik upravnega odbora, 12. 6. 1930.

51 »Koncentracija evropske kreditne zaštite v Švici,« *Narodni gospodar*, 15. 9. 1932, 143.

ki so tekli proti njim, prekinitve prisilnih dražb nepremičnin, zakonsko zaščito svojega premoženja ter razdolžitve. Društvo je bilo v jugoslovanskem političnem in gospodarskem življenju vsekakor manj pomembno od upniških društev pa tudi bistveno manjše ter slabše organizirano, imelo pa je burnejšo politično zgodovino. Ves čas je delovalo na robu ilegale in bilo večkrat uradno razpuščeno, pred volitvami pa je tiskalo letake s protirežimsko tematiko, ki so jugoslovanski eliti med drugim grozili, da bo končala tako kot ruski emigranti, ki po zagrebških ulicah prodajajo časopisje in delajo pokoro nad grehi, ki so jih storili nad svojim narodom pred oktobrsko revolucijo.⁵² Ponovno je društvo zaživel po ustanovitvi Banovine Hrvaške kot Zveza za zaščito dolžnikov srednjega sloja Banovine Hrvaške (hrv. *Savez za zaščito dužnika srednjega staleža na području Banovine Hrvatske*).⁵³ Ni znano, kaj se je z zvezo dogajalo med drugo svetovno vojno in po njej.

Namen in področja delovanja upniških društev

Temeljni razlog za ustanovitev vseh upniških društev je bil preprost: upnikom so želela društva povrniti kar največji možni delež terjatev od njihovih gospodarsko propadlih dolžnikov. Taktika, s katero so društva skušala doseči ta cilj, je bil enoten, solidaren nastop upnikov, saj naj bi prav njihovo tesno sodelovanje pod krovom ene organizacije dolžnikom onemogočalo laganje ali skrivanje premoženja. Vse podjetnike, ki niso bili društveni člani, so društva obravnavala kot nevedne ali sebične, kritizirala pa so tudi tiste upnike, ki so se z dolžniki dogovarjali mimo društev in sodnih postopkov, kar je bilo nezakonito in običajno neuspešno. Istočasno ni nobeno upniško društvo obljubljalo, da bo svojim članom povrnilo vse izgube, saj je bilo kaj takega v stečajnih in poravnalnih postopkih skoraj nemogoče. Društva so se namesto tega oglaševala kot zaščitna zračna blazina, ki lahko izgubo ublaži. »Veliko je različnih primerov, v katerih mora naše društvo posegati v okoliščine, kjer se križajo različni interesi, ki jih je vse treba uskladiti z materialnimi in moralnimi pogledi,« je opomnil JDZU. »Tu je potrebne veliko obzirnosti na vseh straneh, veliko taktčnosti in formalnosti, in to je zares težko in niti malo hvaležno delo. To delo opravlja naša organizacija in v tej smeri potrebuje vso podporo.«⁵⁴

Favoriziranje upnikov je pomenilo, da so imela društva le malo razumevanja do dolžnikov. Da bi se društva v gospodarskih krogih in širši javnosti prikazala kot borci za pravičnost, so v javnih govorih in zapisih razlikovala med poštenimi dolžniki, ki so jih v dolgove prignale neugodne gospodarske razmere ali osebni razlogi, ter goljufi, ki so se želeli okoristiti na račun svojih upnikov. Ti so čim dlje izkoriščali svoje poslovne sodelavce, zatem pa razglasili insolventnost in po sklenitvi sodnega postopka poplačali

52 HR-HDA-1353, inv. št. 3764, dopis banske uprave, 17. 11. 1938, in priloge.

53 HR-HDA-1353, inv. št. 3764, dopis Zveze za zaščito dolžnikov srednjega sloja na področju Banovine Hrvaške, 30. 4. 1940.

54 HR-DAZG-760, š. 1, poročilo o delu v letu 1938, s. d.

majhen del dolgov; po zaključku postopka so lahko nadaljevali poslovanje. Do prvih so društva pokazala nekaj, vendar ne veliko razumevanja, druge pa so neusmiljeno kazensko preganjali.

S svojim delovanjem so upniška društva stopila tudi na nekatere prste in si nakopala sovražnike. V primeru JDZU-ja je to bilo zagrebško združenje trgovcev, katerega podpredsednik Antun Klein – ki je bil, paradoksalno, nekdanji direktor JDZU-ja in odpadnik, ki se je prelevil v zagovornika dolžnikov – je na začetku tridesetih let terjal ukinitve društva, ker so trgovci menili, da deluje proti njihovim interesom. JDZU je obširno zavrnil očitke in poudaril, da je zahteva trgovske organizacije po razpuštu upniškega društva nezaslišana in nesprejemljiva.⁵⁵ Glavni nasprotnik DIV-a niso bili trgovci, temveč delavski tisk, ki je društvenim članom pogosto očital izkoriščanje delavstva, posebej ostro pa je nastopil proti društveni »črni listi uslužbencev«, torej evidenci vseh delavcev, ki so tako ali drugače oškodovali ali ogoljufali svojega delodajalca. Delavca na črni listi seveda ni nihče več najel. Delavski tisk je zato trdil, da je »glavni namen [črne liste] onemogočiti zaposlitev vsem delavcem in nameščencem, ki jih je zaradi boja za svoje pravice vrgel en podjetnik na ulico«⁵⁶ in da gre za pregon »delavcev in nameščencev, ki si upajo – pomislite, kakšna predrznost! – terjati svoje v socialni zakonodaji zajamčene pravice«.⁵⁷

Aktivnosti upniških društev so bile zlasti pravne, svetovalne in dokumentacijske. V pravnem smislu so društva uporabljala vsa zakonita sredstva, dovoljena za izterjavo upniških terjatev, sočasno pa so se borila proti oškodovanju upnikov (laganje dolžnikov o njihovem premoženju, skrivanje premoženja, skrivna prodaja). Med stečajnim in poravnalnim postopkom so si prizadevala za njegov karseda hiter zaključek, da bi upnikom v stečajni oziroma poravnalni masi na razpolago ostalo več premoženja. Po potrebi so sprožila kazensko ovadbo proti goljufivim dolžnikom. Pri vseh odločitvah so se društva posvetovala s prizadetimi upniki in upoštevala njihove večinske sklepe. Članom društev so bili na voljo tudi pravni nasveti glede izterjav in korakov v sodnem postopku, sočasno pa so društva svetovala jugoslovanskim ministrstvom glede novih zakonskih odredb in jih kritizirala, če po njihovem mnenju niso dovolj ščitila upniških interesov. Dejavnosti vseh društev so temeljile na obsežnih arhivih dokumentov, ki so jih zbrali o finančnem stanju jugoslovanskih podjetnikov, s pomočjo katerih je vsak zainteresiran upnik lahko preverjal, kakšno je bilo dejansko gmotno stanje dolžnikov. Da bi bile vse te usluge članom na voljo, so seveda morali redno plačevati članarino.

Delo večine upniških društev je bilo razdeljeno na približno pet oddelkov. Včasih se je delitev vzpostavila šele po več letih delovanja društva, ko se je poslovanje razširilo in birokratiziralo (v DIV-u so oddelke denimo uvedli 1. avgusta 1932).⁵⁸ Najpomembnejši, največji in najbolj zaposlen med njimi je bil običajno posvečen insolventam, ukvarjal pa se je z vsemi sodnimi in izvensodnimi intervencijami proti

55 »Vprašanje prisilne poravnave izven stečaja,« *Trgovski list*, 23. 2. 1933, 2.

56 »Črna lista,« *Glas delavca*, 13. 5. 1938, 1.

57 »Črna lista,« *Delavska politika*, 17. 5. 1938, 4.

58 »Bilanca pozitivnega dela,« *Trgovski list*, 23. 2. 1933, 1. »Zbor Društva industrijcev in veletrgovcev za dvig poslovne morale,« *Jutro*, 26. 2. 1933, 10.

dolžnikom ter statističnim beleženjem in arhiviranjem rezultatov. Osrednjo vlogo pri zbiranju teh podatkov je nedvomno imel JDZU, ki je ambiciozno popisoval ne samo vse postopke, v katerih je sodeloval sam, temveč je skušal ustvariti tudi podatkovno bazo vseh stečajev v državi. Podatke je v prvem desetletju svojega obstoja društvo objavljalo v priložnostnih biltenih, nato je s tem prenehalo.

Tabela 1. Število insolvent, stečajev in udeleženih upnikov v obravnavi JDZU.

Leto	Insolvence v obravnavi JDZU	Stečaj v obravnavi JDZU	Stečaj v državi	Zastopani upniki-člani
1923	62			
1924	474		106	
1925	556	227	348	5883
1926	443	214	832	3828
1927	538	204	1060	3240
1928	338	141	917	1511
1929	441	201	1063	2285
1930	378		608	2867
1931	907	247	534	6698
1932	1452	287	726	11417
1933	898	64	271	4156

Vir: Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu, 1926–1929, 1931–1933

Angažma JDZU-ja pri zbiranju podatkov o številu jugoslovanskih stečajev je toliko dragocenejši, ker država v dvajsetih letih ni vodila nikakršne uradne statistike stečajev. Podatki JDZU-ja so postali nekakšen nadomestek za uradni statistični pregled, nanje pa so se obilno in z veliko mero zaupanja sklicevali v jugoslovanskem časopisju, tudi slovenskem, kjer so letno, polletno, četrtletno in mesečno stečajno statistiko redno objavljali in analizirali od jeseni 1924 naprej v osrednjih dnevnikih (*Slovenec*, *Jutro*, *Mariborski večernik Jutra*) ter specializiranih gospodarskih časopisih (*Trgovski list*, *Trgovski tovariš*, *Mali trgovec*). »Te številke so ogledalo naših gospodarskih prilik,« je zatrjeval tisk.⁵⁹

V oddelku za insolvence JDZU-ja so sčasoma začeli opozarjati, da jugoslovanski politiki, gospodarstveniki, podjetniki in časniki od njih vendarle ne morejo pričakovati, da bodo namesto države opravljali njeno delo: »Mi zbiramo samo število stečajev, a ni dovolj, da poznamo le številko; posebno zanimivo bi bilo zbiranje podatkov o ugotovljeni aktivi in pasivi, o izpadu stečaja, o stroških stečaja ipd., da bi lahko ugotovili, kako in koliko narodnega premoženja propada. Jasno je, da naše podjetje vseh teh podatkov ne more pridobiti, temveč lahko to stori samo vlada, ki bi ji morala stečajna sodišča posredovati podatke. Mi se moramo zato omejiti na tiste primere, za

59 »Tudi zanimiva statistika,« *Mariborski večernik Jutra*, 6. 4. 1929, 1.

katere so bili zainteresirani naši člani, ki pa seveda ne morejo dati popolne in jasne slike vseh stečajev.«⁶⁰ Leta 1930, sočasno z uvedbo novih zakonov o stečaju in prisilni poravnavi, je vladno predsedništvo na pobudo pravosodnega ministra dr. Milana Srškića ustanovilo oddelek za državno statistiko, ki je od JDZU-ja prevzel naloge popisovanja stečajev in prisilnih poravnav;⁶¹ podatke je začel objavljati marca 1931 (za februar 1930).⁶² Oddelku so v JDZU-ju ponudili vpogled v vse podatke, ki so jih zbrali sami, vendar je moralo društvo kasneje plačevati za vpogled v podatke, ki jih je zbrala državna statistika.⁶³

Z jugoslovansko stečajno statistiko se je na začetku tridesetih let spoprijel tudi ljubljanski DIV, čeprav so takrat obstajali tako podatki JDZU-ja kot (sicer še neobjavljeni) podatki državne statistike. Od takrat naprej je slovenski tisk opustil citiranje števil, ki jih je obelodanil JDZU, in se začel sklicevati na statistiko domačega društva. Pod bolj ali manj slikovitimi naslovi in rubrikami, kot so »Žalostna statistika«, »Barometer našega gospodarstva«, »Ogledalo našega gospodarstva« ali kratko malo »Črna kronika«, so dnevniki (*Slovenec*, *Slovenski narod*, *Mariborski večernik Jutra*) in trgovski časopisi (*Trgovski list*, *Trgovski tovariš*) vse do druge svetovne vojne objavljali ne samo letne, polletne in mesečne, temveč tudi desetdnevne statistične preglede stečajev. (Statistične podatke je zbirala tudi ljubljanska Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, vendar le za področje Dravske banovine, za katero je bila pristojna, podatke pa so objavljali zgolj v tiskanih zapisnikih svojih sej.)

Ker se je v statistiko naenkrat vpletlo toliko popisovalcev, ne preseneča, da je prihajalo do napak in razhajanj pri štetju. To se je najočitneje pokazalo na primeru podatkov o stečajih januarja 1931, ko se podatki zagrebskega društva niso ujemali z ljubljanskimi: »Ti podatki [JDZU] so bistveno različni od onih ljubljanskega Društva industrijcev in veletrgovcev in je sedaj vprašanje, katera statistika je točna in bi bilo dobro, če bi se ugotovilo, na kakšni podlagi se sestavlja statistika.«⁶⁴ Razlika med podatki obeh društev je vztrajala tudi v naslednjih mesecih, tako da je časopis *Slovenec* leto dni kasneje dilemo razrešil tako, da je objavil številke obeh družb in pripisal: »Številke se bistveno razlikujejo in jih zato ponujamo obojne v informacijo, ne moremo pa reči, ker ne poznamo načina sestave statistike, kateri so pravilnejši.«⁶⁵ Dileme o pravilnosti enega ali drugega štetja niso bile v časopisju nikoli razrešene. Primer potrjuje, da so upniška društva zaradi kopice podatkov, s katerimi so operirala, seveda zagrešila tudi napake. Med posebej odmevnimi spodrseljaji je bila – po mnenju slovenskega tiska »nedopustna« – navedba novosadskega upniškega društva leta 1935, da je v stečaj šla ugledna osiješka tkalnica svile, s čimer je povzročila precej razburjenja; v resnici je bil stečaj na predlog tkalnice uveden nad nekim drugim podjetjem.⁶⁶

60 Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1927 ([Zagreb: JDZU, 1928]), 7. Gl. tudi »Zanimivi podatki iz naše insolventne statistike,« *Jutro*, 6. 4. 1929, 5.

61 »Uvedba uradne insolventne statistike,« *Jutro*, 22. 7. 1930, 7.

62 »Uvedba uradne insolventne statistike,« *Jutro*, 15. 3. 1931, 8.

63 HR-DAZG-760, §. 2, dopis JDZU predsedništvu ministrskega sveta, 26. 3. 1930.

64 »Druga statistika insolvent,« *Slovenec*, 5. 2. 1931, 5.

65 »Insolventce v letu 1931,« *Slovenec*, 15. 1. 1932, 7.

66 »Nedopustna napaka,« *Trgovski list*, 15. 10. 1935, 2.

Naslednji oddelek upniških društev je bil posvečen informacijam. Ukvarjal se je z zbiranjem in arhiviranjem gradiva o plačilnem stanju dolžnikov in kreditojemalcev, uvedbah novih stečajev ter prisilnih poravnav, opominih, tožbah in drugih informacij, ki so bile proti plačilu dostopne tistim društvenim članom, ki so pri sklepanju novih poslovnih vezi ali izterjevanju zaostalih dolgov želeli preveriti gmotno stanje poslovnih partnerjev ali dolžnikov. Po novejši oceni so »izkazi o zadolževanju in plačilni nezmožnosti posameznih podjetij [...] prav gotovo preprečili marsikateri stečaj«. ⁶⁷ Upniška društva so z namenom kar najboljše obveščenosti po državi vzpostavljala mrežo informatorjev. V glavnem je šlo za finančne zavode in podjetja, ki so bodisi brezplačno bodisi za honorar poročali o gospodarskih novicah v svoji okolici. Že v prvem letu delovanja je imel JDZU 917 informatorjev v 411 jugoslovanskih krajih, ⁶⁸ do leta 1933 jih je bilo okoli 2500. ⁶⁹ Tudi DIV je ustvaril obsežno bazo, ki je leta 1931 obsegala 20.000 enot gradiva o jugoslovanskih trgovcih, ⁷⁰ štiri leta kasneje 80.000 ⁷¹ in leta 1940 kar 200.000 enot. ⁷² Če gre verjeti časopisnim poročilom, je DIV v primerjavi z JDZU-jem imel krepko več informatorjev, saj jih je bilo leta 1933 že več kot 4000. ⁷³

Oddelki za informacije so včasih tiskali lastne časopise, kar so počeli v dunajskem društvu, DIV, ki je dvakrat mesečno objavljajl okrožnice z imeni slabih plačnikov, ⁷⁴ ter JDZU, ki je izdajal *Poslovno poročilo Jugoslovanskega društva za zaščito upnikov* (hrv. *Poslovni izvještaj Jugoslavenskoga društva za zaščito vjerovnika*) in nato *Novice Jugoslovanskega društva za zaščito upnikov Zagreb* (hrv. *Vijesti Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika Zagreb*). Vsebina je bila oblikovana po ustaljeni formuli: uvodnikom, ki so običajno govorili o pomembnosti upniške solidarnosti in društvenih aktivnostih, so sledili sezname razglašanih in ukinjenih stečajev, poravnav, kvot in dolžnikov neznanih bivališč. Nekakšna priloga časopisu je bilo skrivnostno *Zaupno poročilo* (hrv. *Povjerljivi izvještaj*), kjer so bili vsakih deset dni objavljeni delikatni podatki o poravnava, tožbah, bojkotiranih podjetjih in podobnih temah. Podatki so bili striktno dostopni zgolj in samo članom društva: »Ti podatki so namenjeni samo za uporabo naših članov, nikakor pa ne za javnost. Če član krši zaupnost, odgovarja za morebitno škodo, ki jo mi vnaprej zavračamo. Zato prosimo, da se te novice obravnavajo kot strogo zaupne in da se nikakor ne objavijo.« ⁷⁵ Zaupne okrožnice je poznal tudi DIV, ki se je hkrati pritoževal, da včasih za posamezen podatek plačajo trikrat toliko, kot zanj prejmejo od članov društva. ⁷⁶

Orjaška količina gradiva, ki so jo zbrala nekatera društva, je sčasoma postala nepregledna in draga za vzdrževanje, svoje pa je prispevala tudi kriza v tridesetih letih, ko so

67 Počivavšek, *En gros & en detail*, 126.

68 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu, za godinu 1926* ([Zagreb: JDZU, 1927]), s. p.

69 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1933*, 11.

70 »Nevarno naraščanje poravnav,« *Jutro*, 9. 6. 1931, 2.

71 »Bilanca pozitivnega dela,« *Trgovski list*, 16. 3. 1935, 1.

72 »Občni zbor Društva industrijcev in veletrgovcev,« *Jutro*, 28. 3. 1940, 5.

73 »Bilanca pozitivnega dela,« *Trgovski list*, 23. 2. 1933, 1.

74 »Evidenčna centrala za slabe plačnike,« *Trgovski list*, 1. 4. 1930, 3.

75 *Povjerljivi izvještaj*, junij 1926, 1.

76 Sunčič, *Zgodovina podjetništva na Slovenskem*, 202.

se za podatke zaradi gospodarskega krča zanimali le redki podjetniki. Arhiv JDZU-ja je moral svoje delovanje takrat omejiti in odpustiti nekaj delavcev, nazadnje pa je celotno dokumentacijo *en bloc* prodal podjetju V. Selinger in sin. Društvo je pojasnilo, da so ga člani premalo uporabljali, bil je predrag za vzdrževanje, postal pa je tudi zastarel, saj ga zaradi pomanjkanja sredstev niso mogli več posodabljati.⁷⁷

Tretji oddelek se je ukvarjal z izterjevanjem dolgov. Zgolj z »moralnim pritiskom,« kot je temu rekel JDZU, je od dolžnikov z opomini terjal plačilo zapadlih dolgov. Na oddelek so se člani društva običajno obrnili takrat, ko so sami že poskušali izterjati dolgove, a brez uspeha. V primeru zagrebskega društva je obseg dela oddelka bliskovito rasel: leta 1923 je oddelek vodil 276 izterjav, leta 1924 že 2285, naslednje leto pa 2506.⁷⁸ Delež uspešnih terjatev se je najprej gibal pod polovico, v tridesetih letih pa se je ustalil okoli 60 odstotkov, kar je društvo vseskozi promoviralo kot odličen uspeh. Število tožb je nihalo glede na gospodarske razmere, rekord pa je bil dosežen v kriznem letu 1932, ko je oddelek vložil 3257 tožb proti 2499 dolžnikom.⁷⁹ Tudi DIV je leta 1929 uvedel možnost izterjevanja dolgov in je v naslednjem letu imel izterjevalce v Ljubljani, Mariboru, Celju, Zagrebu, Beogradu in Nišu. Ljubljanski oddelek je bil zelo zaposlen z izdajanjem opominov, saj jih je samo leta 1929 razposlal okoli 7700,⁸⁰ pri čemer so skrbeli, da opomini niso bili šablonski, temveč individualizirani, kar je imelo na neplačnike večji učinek.⁸¹

Ko »moralni pritisk« ni zadostoval in je bilo treba poseči po sodnih sredstvih, se je aktiviral oddelek za pravno pomoč, ki je članom nudil možnost pravnega zastopanja pred sodiščem, prepošiljal njihove tožbe pravnim zastopnikom društva in jim dajal pravne nasvete v sodnih postopkih. Do leta 1926 je JDZU imel 164 odvetnikov, ki so v imenu upnikov sprožali tožbe proti nevestnim dolžnikom. Na začetku delovanja društva je delež uspešnih tožb dosegal 62 odstotkov,⁸² sčasoma pa je upadel in se gibal med četrtino in polovico. V dvajsetih letih so odvetniki JDZU-ja v povprečju sprožili tožbe proti krepko nad 200 dolžnikom letno, v letih gospodarske krize pa se je število spustilo pod sto.⁸³ Pri DIV-u je bila razporeditev nalog po oddelkih drugačna, saj je zadolžitve oddelkov za izterjevanje dolgov in pravno pomoč opravljal tožbeni oddelek, deloma pa tudi prej omenjena Gospodarska zadruga, ki se je tik pred drugo svetovno vojno hvalila z 80-odstotno uspešno izterjavo.⁸⁴

Zagrebsko društvo je imelo še en poseben oddelek, zaščitno sodišče (hrv. *obranički sud*), ustanovljeno leta 1926. Zadolženo je bilo za razreševanje sporov med člani društva ter med upniki in dolžniki, ki so za to zaprosili. Sodišče je sodilo v skladu s pravili društva, lahko pa je izreklo ukor ali predlagalo izključitev člana. Formiranje svojevrstnega parasodnega organa je med hrvaškimi odvetniki izzvalo nekaj neodobranja. Pravnik in odvetnik dr. Ivo Politeo je zapisal, da je ustanovitev pravno problematična in da sodišče

77 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik glavne skupščine, 29. 4. 1935.

78 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik glavne skupščine, 29. 5. 1925.

79 Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1932, 7.

80 »Občni zbor Društva industrijcev in veletrgovcev,« *Jutro*, 15. 5. 1930, 7.

81 »Nevarno naraščanje poravnjav,« *Jutro*, 9. 6. 1931, 2.

82 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik glavne skupščine, 29. 5. 1925.

83 Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1933, 11.

84 »Občni zbor Društva industrijcev in veletrgovcev,« *Jutro*, 28. 3. 1940, 5.

nikakor ne sme razširiti sfere delovanja.⁸⁵ Kljub prvotni skepsi so člani društva začeli sodišče izdatno uporabljati in od začetka delovanja maja 1926 do konca leta je obravnavalo že 234 zadev.⁸⁶ Ker je zadeve razreševalo bliskovito (za večino sporov je potrebovalo manj kot tri tedne), so ga hrvaški podjetniki obilno uporabljali; slovenska podjetja so se pred njim pojavljala le izjemoma in še takrat skoraj izključno v funkciji toženca.

DIV je po drugi strani prav tako poznal pet oddelkov, a le trije – insolvenčni, informacijski in tožbeni oziroma izterjevalni – so se ujemali s tistimi v JDZU, četudi z nekoliko prerezporejenimi pristojnostmi in nalogami. Preostala dva sta bila korespondenčni in administrativni oddelek, posvečena pošiljanju dopisov, sprejemu pošte, knjigovodstvu⁸⁷ in podobnim birokratskim opravkom, za katere JDZU ni ustanovil ločenih oddelkov.

Gospodarskopolični angažma upniških društev: primer stečajnega in poravnalnega zakona

DIV in JDZU sta kot osrednji upniški organizaciji na severozahodu Jugoslavije in nezanemarljiv člen jugoslovanskega gospodarskega življenja imeli določeno stopnjo vpliva na beograjsko politiko in njeno odločanje o gospodarskih zadevah. Predstavnike društev so večkrat vprašali za mnenje o novih zakonih, njihove predloge, popravke in kritike pa so vsaj delno upoštevali. Tudi ko niso bili neposredno naprošeni za komentar, so bili v obeh društvih zelo glasni, če so menili, da sklepi, sprejeti v Beogradu, niso ugodni za gospodarstvo ali upnike. Kljub občasnim izletom izven področja gospodarstva – DIV je leta 1927 denimo protestiral proti načrtovani ukinitvi medicinske in tehniške fakultete v Ljubljani⁸⁸ – so se njihovi protesti v glavnem dotikali nameravanih ali že vpeljanih zakonskih sprememb v gospodarstvu. Razen posameznih pozivov in okrožnic, ki so nasprotovali posameznim zakonom, največ gradiva govori o njihovem boju proti neadekvatnim zakonom o stečaju in prisilni poravnavi, ki se je vlekel od zgodnjih dvajsetih let in skoraj do druge svetovne vojne.

Ob nastanku leta 1918 Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev ni poenotila svoje stečajne in poravnalne zakonodaje. Ureditev je zato zaznamoval pravni partikularizem, saj so se v različnih delih države uporabljali zakoni in odredbe, ki so na teh območjih veljali pred letom 1918 in jim je bila veljavnost podaljšana tudi v okviru nove države. V državi je sočasno veljalo pet različnih stečajnih ureditev z različnim naborom odredb (Slovenija, Hrvaška, Vojvodina, Bosna in Hercegovina ter Srbija), Črna gora pa institucije stečaja sploh ni poznala.⁸⁹ Še bolj kaotično je bilo stanje glede prisilne poravnave,

85 HR-DAZG-760, š. 11, dopis dr. Iva Politea JDZU, 2. 3. 1927.

86 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1927*, 15.

87 »Zbor Društva industrijcev in veletrgovcev za dvig poslovne morale,« *Jutro*, 26. 2. 1933, 10.

88 »Protest proti nameravani ukinitvi dveh fakultet na ljubljanski univerzi,« *Trgovski list*, 13. 12. 1927, 1.

89 Velizar J. Mitrović, *Stečajno pravo s naročitim osvrtom na srpsko zakonodavstvo* (Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1926), 14. Franja Goršić, *Komentar stečajnog zakona, zakona o prinudnom poravanju van stečaja, zakona o uvođenju u život oba zakona, i zakona o pobijanju pravnih dela izvan stečaja* (Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1934), 6.

ki je niso poznali v Srbiji, Črni gori ter Bosni in Hercegovini. Uvedba enotne poravnave je bila akutnejši problem od uvedbe enotnega stečaja, zato je bila na podlagi 13. člena zakona o proračunskih dvanajstinah za januar in februar 1922, objavljenega zadnjega dne leta 1921, na področje celotne države razširjena banska odredba iz leta 1916, ki je do takrat veljala za Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo. Omenjeni člen je v veljavo stopil naslednji dan, 1. januarja 1922.⁹⁰

Za JDZU ta rešitev ni bila dobra, ker je bila banska odredba preveč naklonjena dolžniku in zato škodljiva, saj je lahko dolžnik zavlačeval z razglasitvijo insolventnosti, kar je pomenilo, da se je njegovo premoženje medtem še dodatno skrčilo, seveda na škodo upnikov. Zakon je po oceni društva omogočal zlorabe goljufovimi dolžnikom, ki se z lažno insolvenco in sklenitvijo poravnave izognejo težjim posledicam stečaja ter upnikom plačajo le del terjatev, nato pa nadaljujejo obratovanje, kot da se ni nič zgodilo.⁹¹ Vodstvo društva je odredbi očitalo še preveliko popustljivost do vodenja trgovskih knjig (menda kar 89 odstotkov jugoslovanskih trgovcev ni imelo nikakršnih trgovskih knjig) in ohlapnost pri določitvi minimalne kvote, ki jo mora dolžnik ponuditi upnikom, ter roka, znotraj katerega bi se morala poravnava skleniti.⁹² Vrstili so se predlogi, da je treba pogoje za uvedbo poravnave natančneje definirati in zaostri.

Zaradi pogostih zlorab zakona so se zamislili tudi na beograjskih ministrstvih in sestavljen je bil komite treh ministrov, ki se je moral odločiti o spremembah ali ukinitvi poravnalne odredbe.⁹³ Na presenečenje mnogih je bila 1. aprila 1925 prisilna poravnava preprosto ukinjena.⁹⁴ Poteza ni razrešila nakopičenih težav, saj je dolžnikom na razpologo ostal samo še stečajni postopek, v katerem pa so upniki dobivali razvpito nizke deleže svojih terjatev, ki neredko niso dosegli niti enega odstotka. Že »nepričakovano hitro«⁹⁵ se je v jugoslovanskih gospodarskih krogih zato pojavila zahteva po ponovni uvedbi prisilne poravnave. »Mislili smo, da bo nova situacija izboljšala položaj upnikov, a smo se motili,« je leta 1926 poudaril podpredsednik JDZU-ja Siegfried Wohlmuth. »Nove razmere so po odpravi prisilne poravnave hitro prinesle grenko razočaranje. [...] In tako so oživele stare znane nesrečne metode stečaja z vsemi hudimi posledicami. Vse dokler stečajni zakon ne določa kazenske odgovornosti dolžnika za prikrajšanje upnika za njegovo premoženje, in dokler ne zagotovi zadostne varnosti pred očitno pogosto goljufovimi dejanjem dolžnika, ki po drugi strani skoraj ne uporablja niti najtanjše tančice, da zastre prevarantsko podobo svojih manipulacij, uničuje tudi upnika zaradi skoraj neomejenih stroškov.«⁹⁶

V Beogradu so ukinitve poravnave utemeljevali z oceno, da ta postopek izkoriščajo zgolj špekulantski dolžniki, ki skušajo oškodovati svoje upnike; pošteni dolžniki, ki niso po lastni krivdi končali v dolgovi, so se sposobni pogoditi z upniki ali upniškimi

90 Radojičić, *Prinudno poravnanje u stečaju*, 5–6. Goršić, *Komentar stečajnog zakona*, 359.

91 »Zveza trgovcev v Zagrebu proti neopravičeni prisilni poravnavi,« *Trgovski list*, 19. 1. 1924, 2.

92 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik glavne skupščine, 29. 5. 1925.

93 »Vprašanje prisilne poravnave,« *Jutro*, 24. 2. 1925, 6.

94 Mitrović, *Stečajno pravo*, 12. Goršić, *Komentar stečajnog zakona*, 1 in 359, 360.

95 Goršić, *Komentar stečajnog zakona*, 1.

96 *Zapisnik treće redovite glavne skupštine Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu, obdržavane dne 11. februara 1926. u Zagrebu* ([Zagreb: JDZU, 1926], 1, 2.

organizacijami, medtem ko si špekulanti tako ali drugače zaslužijo stečaj. Čeprav bi JDZU temu stališču pred aprilom 1925 nemara pritrnil, pa v novih okoliščinah ni več privoljeval v ta argument. Vodstvo društva je opozorilo, da prisilna poravnava obstaja tudi v evropskih državah, kjer imajo močne in stare upniške organizacije. Mlade jugoslovanske upniške organizacije potemtakem nikakor niso mogle biti kos istim izzivom in za povrh ostati brez zakona o prisilni poravnavi: »Opustitev zakona o prisilni poravnavi bi si morda lahko privoščila država, ki ima v veljavi sodoben stečajni zakon. Naša mlada država, ki ima pet različnih stečajnih zakonov na šestih različnih pravnih področjih in Črno goro, ki institucije stečaja sploh ne pozna, tega ne bi smela tvegati.«⁹⁷

V društvu so se zavzeli za čim hitrejšo vrnitev kakršnegakoli poravnalnega zakona, saj jih je skrbelo hitro naraščanje števila stečajev po državi. Ni pomagalo, da se je sredi dvajsetih let kraljevina spopadala še z manjšo, že omenjeno gospodarsko krizo, ki je zaradi povečanega kreditiranja odločilno vplivala na ustanovitev DIV-a leta 1925.⁹⁸ Zaradi spremenjene jugoslovanske finančne politike se je tedaj končala doba inflacije. Deflacija, rast obresti in nižanje kmetijskih cen so imeli uničujoč vpliv na številna majhna podjetja, ki so se razpasla v obdobju inflacijskega razbohotenja gospodarstva.⁹⁹ Slabo gospodarsko stanje je dodatno višalo statistiko stečajev, kar je vznemirjalo slovensko gospodarsko časopisje: »Ali ne pomenijo te številke dovolj glasen memento za vlado, ki kaže ob tako napetem položaju tako malo razumevanja za življenske interese države? Ali ni še čas, da se streznejo tudi oni, ki imajo usodo države v rokah? Mar čakajo, da pride do popolnega kraha?!«¹⁰⁰ Tudi na skupščini JDZU-ja leta 1926 so poudarili: »Lansko leto je zaznamovala gospodarska kriza, ki je z vsemi pogubnimi posledicami močno pritisnila na vse gospodarske panoge. Naše gospodarske razmere še nikoli niso bile tako težke in nikoli nismo potrebovali tako hitre pomoči. Na vseh straneh vsesplošna stagnacija, brezposelnost, negotovost, nazadovanja ... Dejavniki, ki bi se jih morali lotiti z vso močjo, se težko premaknejo – bolje rečeno, se ne premaknejo. Ministrstvo za trgovino je sprožilo raziskavo o naši gospodarski krizi, govorilo se je, pisalo in to je – vse.«¹⁰¹ Vseeno pa so v Zagrebu hkrati ocenili, »da ima naša gospodarska kriza poleg težkih posledic tudi dobro stran, ker je večinoma eliminirala iz poslovnega sveta medvojne in povojne dobičkarje. To so bili z redkimi izjemami ljudje brez potrebnega strokovnega znanja, ki so zato našemu gospodarstvu več škodovali kot koristili.«¹⁰²

Pri razpravi o (ne) uvedbi prisilne poravnave so sodelovala jugoslovanska gospodarska združenja z JDZU-jem ter zagrebško trgovsko in obrtno zbornico na čelu, »ki že dolgo forsirata diskusijo o tem problemu«,¹⁰³ svoje mnenje pa je izrazilo tudi dunajsko upniško društvo. Njegovi predstavniki so močno lobirali za ponovno uvedbo

97 Izvještaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu, za godinu 1926, s. p.

98 »Bilanca pozitivnega dela,« Trgovski list, 16. 3. 1935, 1.

99 Žarko Lazarevič, *Kmečki dolgovi na Slovenskem* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994), 34–38. Žarko Lazarevič in Jože Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva* (Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000), 46, 47.

100 »Epidemija konkurzov,« Trgovski list, 7. 7. 1927, 1.

101 Izvještaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu, za godinu 1926, s. p.

102 »Upniki za svoje pravice,« Slovenski narod, 23. 3. 1927, 3.

103 »Vprašanje prisilne poravnave,« Slovenec, 3. 9. 1926, 7.

poravnave. Med drugim so v zagrebškem časopisu *Morgenblatt* objavili obširen prispevek o tem vprašanju¹⁰⁴ in leta 1926 posredovali pri ministru za trgovino dr. Ivanu Krajaču,¹⁰⁵ ki je sicer prej bil podpornik ukinitve poravnave in je bil menda odgovoren za njeno ukinitve po vsej državi, ne le v Srbiji, kot je bilo sprva predvideno.¹⁰⁶ Minister je kasneje trdil, da želi poravnavo znova uvesti, a mu je namero preprečila beograjska trgovinska zbornica, ki je verjela, da je treba pred uvedbo prisilne poravnave sprejeti enoten stečajni zakon.¹⁰⁷ Slovenski tisk je prav tako poročal, da so se poskusi ponovne uvedbe zakonskih načrtov »razbili na trdovratnem odporu beograjskih gospodarskih krogov«, ki so ga omehčali šele gospodarska kriza sredi dvajsetih let in posledični stečaji starih, uglednih srbskih podjetij.¹⁰⁸

Problem stečajnega zakona je bil v obdobju burnih razprav o prisilni poravnavi v ozadju, a vendarle ves čas prisoten. Člani JDZU-ja so menili, da je poenotenje jugoslovanskih stečajnih zakonov pravno zahtevnejša in mučnejša naloga od ureditve poravnalnega zakona, zaradi česar se je treba vprašanja poravnave lotiti pred stečajni,¹⁰⁹ kljub temu pa so leta 1927 zapisali: »Devet let je minilo, ne da bi bil sprejet vsaj eden od mnogih za gospodarstvo prepotrebni zakonov. V prvi vrsti kot vir velikega zla ponovno omenjamo naše zastarele stečajne zakone – še vedno jih imamo, hvala bogu, pet –, saj njihov dolgotrajen postopek omogoča kopičenje stroškov stečaja, ki uničujejo terjatve upnikov. In res, danes smo prišli tako daleč, da se upnik bolj boji stečaja kot dolžnik; ni nenavadno, da dolžnik upniku grozi s stečajem, če ne sprejme njegove ponudbe za poravnavo, kot si jo je zamislil, medtem ko bi stečaj za dolžnika pomenil njegov moralni in materialni propad.«¹¹⁰ Člani JDZU-ja so v Beograd pošiljali resolucije, v katerih so pozivali k spremembi stečajnih odredb, ki so po njihovem mnenju prinašale zgolj ekonomsko uničenje dolžnika in hkrati propad upniških terjatev. Kot začasno rešitev so bili pripravljene sprejeti razširitev srbskega stečajnega zakona (srb. *Zakonik o stecišnom postupku*) iz leta 1861 na celo državo, ker je zakon, četudi zastarel, dovoljeval razmeroma hiter in poceni postopek.¹¹¹

Konec dvajsetih let so beograjska ministrstva vendarle sklenila, da bodo uredila problematično stanje. Upravni odbor JDZU-ja je na začetku leta 1927 iz prestolnice prejel osnutke stečajnega zakona in zakona o prisilni poravnavi. Vodstvo društva ju je pregledalo in komentiralo. V odzivu so med drugim zahtevali krajši izplačilni rok pri poravnavi, poravnalni upravitelj bi moral biti po njihovem mnenju trgovec in ne odvetnik, prav tako pa bi se morala omejiti višina upraviteljevih stroškov. DIV je bil še ostrejši in je uvedbo poravnave zavračal. Ker so se člani zavedali, da to ni realistična rešitev, so namesto tega zahtevali, da se poravnava dovoli le tistemu dolžniku, ki je

104 »Prisilna poravnava,« *Slovenec*, 7. 4. 1927, 7.

105 »Za ponovno uvedbo prisilne poravnave izven konkurza,« *Slovenec*, 13. 8. 1926, 7.

106 »K vprašanju prisilne poravnave,« *Slovenec*, 10. 9. 1926, 7.

107 »Prisilna poravnava izven konkurza,« *Slovenec*, 16. 3. 1927, 7.

108 »Gospodarski krogi in vprašanje prisilne poravnave izven konkurza,« *Jutro*, 10. 8. 1929, 5.

109 »Za ali proti prisilni poravnavi,« *Jutro*, 14. 10. 1927, 5.

110 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1927*, 4.

111 »Upniki za svoje pravice,« *Slovenski narod*, 23. 3. 1927, 3. »Društvo za zaščito upnikov v Zagrebu in enoten moderen konkurzni zakon,« *Jutro*, 23. 3. 1927, 5.

insolventen postal zaradi nesreče ali bolezni; vsem ostalim, ki so se zadolžili zaradi lahkomišelnosti, slabega poslovanja ali goljufije, poravnava ne bi smela biti dovoljena.¹¹² Pri načrtu stečajnega zakona je JDZU ocenil, da gre v dobršni meri za kopijo avstrijskega stečajnega zakona iz leta 1914, ki pa ni prevzel nekaterih njegovih koristnih lastnosti, kot sta trgovski stečaj kot poseben postopek poleg rednega in skrajšanega ter t. i. predstečajni postopek, katerega namen je bil uvedba nadzora nad dolžnikovim premoženjem še pred formalno uvedbo stečaja, da ne bi bili oškodovani upniki. Društvo je ostro nastopilo proti paragrafu, ki je izvolitev v upniški odbor (tj. telo v stečajnem postopku, ki je zastopalo upniške interese) dovoljeval zgolj upnikom, ki stanujejo v kraju, kjer je sedež sodišča, češ da gre za »flagrantno kršitev avtonomije upnikov«. Prav tako so se zavzeli za dokončno zakonsko definiranje tarife, ki jo je za svoje delo prejel stečajni upravitelj.¹¹³ DIV se je zavzel, da se mu tudi zakonsko dovoli poizvedovati o dolžnikovem premoženjskem stanju, zavarovanjih ipd.¹¹⁴

Zakonodajalec je sprejel veliko pripomb, ki so jih podali v društvih, in sestavil zakona, ki sta po oceni sodobnikov presejala svoje predhodnike.¹¹⁵ Po nestrpnem čakanju in dodatnih dopisih in telegramih s pozivi k hitremu sprejemu zakonov, ki so jih upniška društva pošiljala v Beograd,¹¹⁶ sta bila zakona sprejeta 22. novembra 1929, 1. maja naslednje leto pa sta stopila v veljavo. V zagrebškem društvu so ocenjevali, da bo nov stečajni zakon prinesel izboljšanje gospodarskega stanja in da so njihovi komentarji pomembno pripomogli k boljši zaščiti, ki jo zakon nudi upnikom: »Narejen je bil velik korak na poti urejanja našega gospodarskega stanja in izpolnjene so bile dolgoletne želje vseh gospodarstvenikov. Oba zakona sta povsem moderna, za vzor so jima služili sodobni zakoni drugih držav. Omogočajo hiter in poceni postopek, kar je bila rana vseh naših prejšnjih stečajnih zakonov.«¹¹⁷ V društvu so bili posebej zadovoljni, da je bila kodificirana ureditev nagrad, ki so jih prejeli stečajni in poravnalni upravitelji, saj so si v preteklosti pogosto vzeli velik kos iz stečajne mase, seveda na račun upnikov.¹¹⁸ Ob sprejemu zakonov je JDZU, morda edinkrat v svoji zgodovini, v prihodnost zrl optimistično: »V splošnem lahko rečemo, da se gospodarsko stanje počasi ureja; res ni izključena možnost močnejših pretresov, še več, ne smejo nas presenetiti, nikakor pa ne morejo imeti značaja kakšne močnejše krize.«¹¹⁹ Ocena bi bila težko bolj zgrešena, saj se je novo desetletje pričelo z najhujšo gospodarsko krizo v stoletju.

Po newyorškem borznem zlomu se je kriza z zamikom razširila tudi v Evropo¹²⁰ in leta 1930 dosegla Jugoslavijo. Najprej se je pokazala v kmetijstvu, saj je izvoz pridelkov

112 »Upniki in načrt zakona o prisilni poravnavi,« *Jutro*, 6. 10. 1927, 5. »Anketa zbornice za trgovino, obrt in industrijo,« *Narodni dnevnik*, 9. 10. 1927, 2.

113 »Načrt novega konkurznega zakona,« *Jutro*, 27. 5. 1928, 6.

114 »Občni zbor Društva industrijcev in veletrgovcev,« *Jutro*, 15. 5. 1930, 7.

115 »Vsebina zakonskega načrta o prisilni poravnavi,« *Jutro*, 5. 10. 1929, 5.

116 »Jugoslovensko društvo za zaščito upnikov zahteva nov konkurzni zakon in zakon o prisilni poravnavi,« *Jutro*, 18. 5. 1929, 5. »Potreba modernega konkurznega zakona in zakona o prisilni poravnavi izven konkurza,« *Jutro*, 5. 7. 1929, 5.

117 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1929 (podnesen glavnoj skupštini dne 16. aprila 1930)* ([Zagreb: JDZU, 1930]), 3.

118 *Ibid.*, 4.

119 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1928* ([Zagreb: JDZU, 1929]), 5.

120 O evropskih posledicah krize gl. npr. Ivan Berend, *Gospodarska zgodovina Evrope v 20. stoletju* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Modrijan, 2013), 76–85.

padel, s tem pa tudi cene in kupna moč kmetov. Razširila se je v bančništvo in industrijo, dokler ni propadla vrsta manjših obratov. Krč v trgovini je prinesel splošen gospodarski zastoj, ki je za več let omrtvil svetovno in z njim jugoslovansko gospodarstvo.¹²¹ Zaradi omejenega odobravanja kreditov, slabe kupne moči prebivalstva in varčevanja se je začasno zmanjšalo število stečajev, tako da se je obseg dela skrčil tudi v upniških društvih. »Gospodarska kriza brez primere, ki vlada po vsem svetu, se v zadnjem letu kljub ogromnim prizadevanjem odločujočih dejavnikov vseh narodov ne umiri,« je JDZU ocenil spomladi 1931. »Poleg tega se še stopnjuje in nihče ne ve, kako dolgo bo trajala in kako se bo končala. Na vseh področjih človeškega življenja je ravnotežje porušeno in ves svet je izpostavljen pretresom.«¹²² Društvo je v kriznem času skoraj doživelo usodo nemškega združenja, saj mu je grozil deficit.¹²³

JDZU je med gospodarsko krizo največ energije vlagal v boj proti zakonu o zaščiti kmetov, ki je bil sprejet aprila 1932 z namenom zaščite zadolženih kmetov pred nadaljnjim obubožanjem.¹²⁴ Po navedbi Metoda Mikuža so bili slovenski kmetje najbolj zadolženi v državi, saj je dobrih 55.000 kmetov skupaj dolgovalo 1,12 milijarde dinarjev.¹²⁵ Ker so bili kmečki prihranki zamrznjeni, upniki niso mogli priti do svojih terjatev, obenem pa so brez vira dohodkov ostali podeželski trgovci, kar je bilo za upniška društva nesprejemljivo. Po oceni JDZU-ja je zakon uničil še tisti kredit, ki je do takrat krožil na trgu, saj je upnike dokončno obsodil na milost in nemilost dolžnikov, med katerimi so se znašli številni goljufi in špekulanti, ki so upali, da se bo moratorij v nedogled podaljševal: »Gospodarstvenik, ki v zadnjih 11 mesecih ni našel možnosti, da svoje razmere uredi, odnosno da se s svojimi upniki poravna, gotovo nima iskrene želje ohraniti si pridobljeno zaupanje tudi nadalje, ampak skuša na neupravičen način izogniti se svojim obvezam.«¹²⁶ Skupaj z drugimi jugoslovanskimi gospodarskimi združenji je JDZU na zborovanjih vztrajal pri načelu, »da je treba prevzete obveznosti tudi izpolniti«,¹²⁷ in zahteval takojšnjo ukinitvev zakona, a nejevolji navkljub se niso odločili, da bodo protestirali pri vladi, saj so resignirano menili, da ne bi dosegli ničesar.¹²⁸ Tudi DIV je odločno vztrajal, da je zakon »največja nesreča ne le za društvo, temveč za splošno gospodarstvo.«¹²⁹

Ne glede na bolj pereče probleme je JDZU tudi med gospodarsko krizo še vedno izražal nezadovoljstvo nad novima zakonoma o stečajih in prisilnih poravnava, saj je

121 Za pregled poteka in posledic gospodarske krize na Slovenskem gl. Lazarevič, *Kmečki dolgovi*, 41–48. Lazarevič in Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva*, 51–53. Žarko Lazarevič, »Velika gospodarska kriza in Slovenci,« v: Metka Kastelic, ur., *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva* (Vrhnik: Razum, 1998), 121–38. France Kresal, »Gospodarska kriza 1929–1933,« v: Neven Borak in Žarko Lazarevič, ur., *Gospodarske krize in Slovenci* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Zveza ekonomistov Slovenije, 1999), 84–94. Žarko Lazarevič, *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009), 252–61.

122 *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaščito vjerovnika u Zagrebu za godinu 1931. Podnesen Glavnoj skupštini dne 30. aprila 1931* [pravilno 1932] ([Zagreb: JDZU, 1932]), 3.

123 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik predsedniškega odbora, 12. 5. 1934.

124 Lazarevič, *Kmečki dolgovi na Slovenskem*, 127–29.

125 Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965), 397.

126 »Proti novim moratornim ukrepom,« *Jutro*, 25. 1. 1934, 5.

127 »Proti novim zaščitnim odredbam,« *Trgovski list*, 25. 1. 1934, 1.

128 HR-DAZG-760, š. 2, zapisnik seje predsedniškega odbora, 27. 4. 1933.

129 »Revija dela naših industrijcev,« *Jutro*, 8. 7. 1932, 5. Gl. tudi »Velik porast konkurzov in prisilnih poravnav,« *Slovenski narod*, 7. 7. 1932, 1. Sunčič, *Zgodovina podjetništva na Slovenskem*, 204.

bilo mnenje, da rasti števila insolventov ne povzroča le kriza, temveč tudi ali predvsem neprimerna zakonodaja, močno zakoreninjeno: »Kdor pozna naše gospodarske prilike in zlasti kdor zasleduje način izvrševanja trgovskih obveznosti, ve, da se prisilne poravnave ne množijo samo zaradi splošnih nepravil, ampak tudi zato, ker nudi zakon o prisilni poravnavi kljub različnim kartelom brezvestnim dolžnikom še vse preveč prilike za izkoriščanje upnikov.«¹³⁰ Kljub začetni naklonjenosti je praksa pokazala, da zakona še zdaleč nista popolna in da nista zamašila vseh pravnih vrzeli svojih predhodnikov. Zakon o prisilni poravnavi so po oceni JDZU-ja ponovno izkoristili številni dolžniki, ki so razglasili lažno insolventco in se z odplačilom majhnega dela terjatev izmaknili poštenemu poplačilu dolgov. Tudi Stane Vidmar je o zakonu menil, da je »uničil veliko število podjetij in skoro vsem prinesel velike izgube, pa brez prave koristi za tiste, katerim je bil namenjen.«¹³¹ DIV je skrbela tudi rast števila insolventov, po katerih je bila »dravska banovina na tretjem mestu v državi; le po številu prebivalstva znatno večja dunavska in savska banovina beležita večje število insolventov«. Društvo je menilo, da je stanje »nevzdržno« in da je nujno, »da se ta bolezen zatre«. ¹³² Zahteve upniških društev po spremembah, ki so jih na konferencah in zborovanjih sprejemali vse do konca tridesetih let, so bile posledično skoraj enake tistim iz druge polovice dvajsetih let;¹³³ med njimi se je ponovno pojavil tudi predlog, da se zakon o prisilni poravnavi ukine. Vidmar je glasno kritiko poravnalnega zakona podal na tretjem kongresu trgovcev Kraljevine Jugoslavije, ki je junija 1938 potekal v unionski dvorani v Ljubljani: »Ta zakon je bil izdan v dobi prosperitete, stabilnosti cen, dobrih pogojev dela in valutnih razmer, pa tudi danes ne ustreza več svojemu namenu. Tudi ne nudi dovolj varnosti, da se njegovi predpisi ne bi izigravali. Zato je potrebno, da se ta zakon dopolni in izpremeni s predpisi, ki bodo v skladu z izkušnjami zadnjih let ter ustrezali ukrepom, ki jih diktira praksa. Predvsem naj bo *postopanje ceneno, smotreno in hitro*, da bo čim bolj izpolnilo svoj namen.«¹³⁴

Enako stališče je imel JDZU o novem stečajnem zakonu, ki bi lahko po (temeljito revidirani) oceni društva prinesel veliko škodo. Društvo je menilo, da ni bilo zadovoljivo razrešeno niti vprašanje tarife upravitelja stečajne mase, ki bi morala upoštevati množico dejavnikov, od dosežene stečajne kvote do kraja bivališča upravitelja, vendar jih novi zakon ni niti z besedo omenil.¹³⁵ Tudi DIV je leta 1931 ugotavljal, da imata nova zakona slab vpliv na Dravsko banovino, saj se je delež insolventov v banovini glede na celotno državo po 1. maju 1930 podvojil.¹³⁶ Kljub novim in novim pozivom sta zakona ostala v veljavi do druge svetovne vojne.

130 »Zloraba ugodnosti po zakonu o prisilni poravnavi,« *Jutro*, 27. 2. 1931, 5. Gl. tudi »Zlorabljanje ugodnosti, ki jih nudi zakon o prisilni poravnavi izven konkurza,« *Slovenec*, 27. 2. 1931, 7.

131 »Zbor Društva industrijcev in veletrgovcev za dvig poslovne morale,« *Jutro*, 26. 2. 1933, 10.

132 »Občni zbor Ljubljanske borze,« *Jutro*, 29. 5. 1931, 5.

133 Prim. npr. »Za revizijo zakona o prisilni poravnavi izven konkurza,« *Trgovski list*, 23. 7. 1932, 1. »Zahteve slovenskega trgovstva,« *Trgovski list*, 20. 8. 1932, 1.

134 III. kongres trgovcev Kraljevine Jugoslavije v Ljubljani, dne 11. in 12. junija 1938 (Ljubljana: s. n., s. d.), 37.

135 HR-DAZG-760, §. 2, predlog za tarifo upravitelja stečajne mase in prisilne poravnave, 11. 2. 1930.

136 »Nevarno naraščanje poravnave,« *Jutro*, 9. 6. 1931, 2.

Zaključek

Po umiritvi kriznih razmer ter stabilizaciji gospodarskega stanja sredi tridesetih let je sledilo obdobje postopne, vendar počasne rasti, ki vse do druge svetovne vojne ni dosegla predkrizne ravni.¹³⁷ JDZU je kriza krepko omajala in iz nje je izšel precej šibkejši, kot je bil pred letom 1929, kar je veljalo tudi za hrvaško gospodarstvo v celoti, ki je postalo v bistveno večji meri odvisno od beograjskih odločitev.¹³⁸ Društvene aktivnosti so se skrčile in vpliv društva je upadel. DIV je po drugi strani v tem času postal bolj aktiven in samozavesten zaradi agilnosti predsednika Vidmarja, ki je na vsakoletnih občnih zborih v obširnih govorih analiziral ter kritiziral gospodarsko stanje (njegova priljubljena tema je postala prevelika preobremenitev Dravske banovine z davki in dajatvami).¹³⁹ Ambicije DIV-a so se povečale, tako da društvo ni le pomagalo svojim članom pri izterjevanju dolgov in insolvenčnih postopkih, temveč je preraslo v vokalnega kritika jugoslovanske gospodarske politike. Vidmar je zahteval, da oblast prisluhne njihovim predlogom, češ da temeljijo na dolgoletnih praktičnih izkušnjah društvenih članov. Zaradi Vidmarjevega do oblasti še posebej kritičnega govora je bila leta 1937 celo zaplenjena ena od števil *Trgovskega lista*, ki je govor ponatisnil.¹⁴⁰ Vidmarjev besednjak je skozi trideseta leta postajal vse bolj militanten, kar je bila morda posledica njegovega hkratnega političnega delovanja v vodstvu Zveze bojevnikov Jugoslavije, kjer so mu nasprotniki očitali lakomnost po oblasti.¹⁴¹ Trdil je, da morajo člani upniških društev postati »vse bolj ofenzivni in da bodo ofenzivne tudi naše organizacije, ker je še vedno ofenziva najboljša obramba«,¹⁴² nazadnje pa je predlagal, da se morajo pošteni trgovci in upniki povezati v »eno falango« oziroma v »gibanje za čiščenje nezdravega okolja, da pride nova doba etičnih načel in socialne pravice«, tudi če bodo padle žrtve.¹⁴³ Ne glede na tako retoriko sta tako DIV kot JDZU konec tridesetih let vse pogosteje in vse bolj zaskrbljeno omenjala »napeto ozračje nad našo zmrcvarjeno Evropo«¹⁴⁴ ter uničujoč vpliv, ki ga je izbruh vojne imel na gospodarstvo.

JDZU in DIV sta delovala tudi med vojno, čeprav v skrajno reducirani obliki. DIV je svoj zadnji občni zbor organiziral ravno na dan vojaškega udara, 27. marca 1941,¹⁴⁵ in deloval še najmanj nekaj mesecev kasneje, ko so društveni predstavniki čestitali Vidmarju ob 50. rojstnem dnevu,¹⁴⁶ ni pa znano, kdaj in kako je društvo ugasnilo. JDZU se je moral ob začetku vojne preimenovali v Hrvaško društvo upnikov Zagreb

137 Lazarević in Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva*, 58–59.

138 Ivo Goldstein, *Hrvaška zgodovina* (Ljubljana: Slovenska matica, 2008), 198.

139 »Znaki nesigurnosti in nastopajočih gospodarskih motenj«, *Jutro*, 30. 3. 1939, 4. Sunčič, *Zgodovina podjetništva na Slovenskem*, 203.

140 Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev*, 456.

141 *Ibid.*, 427–32.

142 »Zborovanje slovenskega trgovstva«, *Trgovski list*, 20. 9. 1932, 2.

143 HR-DAZG-760, š. 1, zapisnik glavne skupščine, 27. 3. 1934.

144 »Križev pot našega gospodarstva«, *Trgovski list*, 21. 4. 1936, 1.

145 »Občni zbor Društva industrijcev in veletrgovcev«, *Slovenec*, 28. 3. 1941, 9.

146 »Lepa počastitev Staneta Vidmarja«, *Trgovski list*, 30. 9. 1941, 2.

(hrv. *Hrvatsko društvo vjerovnika Zagreb*) in se preseliti na nov naslov. Iz članstva so morali izbrisati vsa podjetja, ki so jih vodili nearijci, sicer bi ustaška vlada društvu prepovedala delovanje. Novih članov niso mogli sprejemati, prečiščeno članstvo pa je bilo tako skromno, da ni bilo dovolj članov niti za funkcije v upravnem odboru.¹⁴⁷ Julija 1945 se je društvo ponovno registriralo pri novi oblasti, iz prijave pa je razvidno, da sta bila med skromnimi 37 člani v letu 1944 tudi dve slovenski podjetji, ljubljanski Eifler in mariborska tovarna mila Zlatorog.¹⁴⁸ Društvo je obstajalo do leta 1946, ko je bilo dokončno ukinjeno.

JDZU in DIV sta imela na gospodarsko življenje medvojne kraljevine, pa tudi na slovenski gospodarski prostor, nezanemarljiv vpliv. Časopisje je natančno poročalo o njihovih mnenjih, odločitvah in pobudah ter upoštevalo njihovih statistične podatke, njun glas pa se je slišal tudi v Beogradu, le da je bil upoštevan v manjši meri. Društvi sta bili pri svojem neomajnem, trmastem vztrajanju pri zaščiti interesov upnikov nedvomno zahteven sogovornik številnih političnih in gospodarskih organov v državi, zaradi česar sta si nakopali tudi nasprotnike. Četudi so bila vsa jugoslovanska upniška društva razmeroma kratkega veka, je njihovo delovanje predstavljalo pomemben korak v slovenski ter jugoslovanski gospodarski zgodovini, saj je šlo za prvo udejanjenje pojava upniških društev v tem prostoru, ki v obliki moderniziranih društev obstaja še danes.

Viri in literatura

Arhivski viri

- HR-HDA – Hrvatski državni arhiv, Zagreb:
 - HR-HDA-1353, Građanske stranke i društva, inv. št. 3764, Jugoslavensko društvo za zaščitu vjerovnika, pravila i rad.
- HR-DAZG – Državni arhiv u Zagrebu:
 - HR-DAZG-760, Društvo za zaščitu vjerovnika.

Časopisni viri

- *Delavska politika*, 1938.
- *Domoljub*, 1930.
- *Glas delavca*, 1938.
- *Jugoslovan*, 1931.
- *Jutro*, 1924, 1925, 1927–1934, 1939, 1940.
- *Mali trgovec*, 1930.
- *Mariborski večernik Jutra*, 1929.
- *Narodni dnevnik*, 1927.
- *Narodni gospodar*, 1932.
- *Obrtni vestnik*, 1925.
- *Povjerljivi izvještaj*, 1926.

¹⁴⁷ HR-DAZG-760, š. 3, poročilo o delu društva, s. d. [1945].

¹⁴⁸ HR-DAZG-760, š. 3, dopis mestnemu ljudskemu odboru za mesto Zagreb, 17. 7. 1945.

- *Slovenec*, 1926, 1927, 1931, 1932, 1938, 1941.
- *Slovenski narod*, 1925, 1927, 1932.
- *Trgovski list*, 1924, 1925, 1927, 1930–1936, 1941.

Literatura

- *III. kongres trgovcev Kraljevine Jugoslavije v Ljubljani, dne 11. in 12. junija 1938*. Ljubljana: s.n., s.d.
- Berend, Ivan. *Gospodarska zgodovina Evrope v 20. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Modrijan, 2013.
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Goldstein, Ivo. *Hrvaška zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2008.
- Goršič, Franja. *Komentar stečajnog zakona, zakona o prinudnom poravnanju van stečaja, zakona o uvođenju u život oba zakona, i zakona o pobijanju pravnih dela izvan stečaja*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D., 1934.
- Kobe-Arzenšek, Katarina. »Oris Vidmarjeve tovarne dežnikov in nogavic v Ljubljani.« *Kronika* 20, št. 1 (1972): 27–33.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. »O osnutku i radu Zagrebačke burze do 1945. godine.« *Radovi* 28 (1995): 190–211.
- Kresal, France. »Gospodarska kriza 1929–1933.« V: Neven Borak in Žarko Lazarević, ur. *Gospodarske krize in Slovenci*, 77–95. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino in Zveza ekonomistov Slovenije, 1999.
- Lazarević, Žarko. *Kmečki dolgovi na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Lazarević, Žarko. *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Lazarević, Žarko. »Velika gospodarska kriza in Slovenci.« V: Metka Kastelic, ur. *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*, 121–38. Vrhnika: Razum, 1998.
- Lazarević, Žarko in Jože Princič. *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije, 2000.
- Mikuž, Metod. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.
- Mitrović, Velizar J. *Stečajno pravo s naročitim osvrtom na srpsko zakonodavstvo*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1926.
- Ogrizek, Emica. *Stečaji in prisilne poravnave izven stečaja v gradivu Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008.
- Počivavšek, Marija. *En gros & en detail: trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse*. Celje: Zgodovinsko društvo, 2012.
- Radojičić, Spasoje. *Prinudno poravnanje u stečaju*. Beograd: G. Kon, 1923.
- Sunčić, Mitja. »Zgodovina podjetništva na Slovenskem od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne.« Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2011.

Tiskani viri

- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu, za godinu 1926*. Zagreb: JDZU, 1927.
- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1927*. Zagreb: JDZU, 1928.
- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1928*. Zagreb: JDZU, 1929.
- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1929 (podnesen glavnoj skupštini dne 16. aprila 1930)*. Zagreb: JDZU, 1930.
- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1931. Podnesen Glavnoj skupštini dne 30. aprila 1931 [pravilno 1932]*. Zagreb: JDZU, 1932.

- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1932, podnesen Glavnoj skupštini dne 31. marta 1933.* Zagreb: JDZU, 1933.
- *Izveštaj Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu za godinu 1933, podnesen Glavnoj skupštini dne 27. marta 1934.* Zagreb: JDZU, 1934.
- *Pravila ‚Društva industrijcev in veletrgovcev‘.* Ljubljana: [DIV], s. d.
- *Statuten des Budapester Gläubiger Schutz-Vereines.* Budapest: Kálmán M. Éstársá, 1899.
- *Statuten des Creditoren-Verein zum Schutze der Forderungen bei Insolvenzen. Gegründet im Jahre 1870.* Wien: s. n., 1900.
- *Zapisnik treće redovite glavne skupštine Jugoslavenskog društva za zaštitu vjerovnika u Zagrebu, održavane dne 11. februara 1926. u Zagrebu.* Zagreb: JDZU, 1926.

Ivan Smiljanić

“WE HAVE COME SO FAR THAT CREDITORS ARE MORE AFRAID OF BANKRUPTCY THAN DEBTORS.” THE ACTIVITIES OF THE LJUBLJANA AND ZAGREB CREDITOR PROTECTION SOCIETIES IN THE INTERWAR PERIOD

SUMMARY

The contribution highlights the activities of two creditor protection societies – the Society of Industrialists and Wholesalers in Ljubljana and the Yugoslav Creditors Protection Society in Zagreb – which were active in the interwar period. The function of creditors’ associations is to protect the creditors’ interests and claims during judicial and extrajudicial proceedings, particularly in case of bankruptcies and compulsory settlements, when their debtors have become over-indebted. In the Austro-Hungarian Monarchy, such societies were founded in Vienna and Budapest, while in the South Slavic territory, the first such organisation to be established successfully was the Zagreb Society in 1922. The Ljubljana Society followed three years later, after which the Belgrade and Novi Sad Societies were founded with a bit of a delay. The Societies were keen to expand and strengthen their influence, so they would open branch offices and attempt to negotiate a merger of all the creditor protection societies in the country into a single entity, though unsuccessfully. They would establish contacts with foreign associations and attend international conferences. However, their relations could also become antagonistic, as it happened in the case of the Vienna Creditors’ Society, which wanted to expand its influence in Yugoslavia. On the other hand, the Ljubljana and Zagreb Societies forged close and friendly ties because they shared similar views.

The work of the associations was divided into several departments. The Insolvency Department managed the proceedings against the debtors and recorded the results on behalf of the creditors, thus collecting extensive statistical documentation. In the case of the Zagreb Society, for many years, this documentation replaced the

national bankruptcy statistics, introduced as late as at the beginning of the 1930s. The Information Department collected materials on the payment status of debtors as well as about new bankruptcies and compulsory settlements. The materials were made available to the Society members who wanted to ascertain the financial situation of potential business partners or debtors. The Debt Collection Department attempted to collect debts owed to the Society members by sending demand letters to debtors. When this was not enough, the Legal Aid Department assisted the Society members with legal advice and represented them in court. The Zagreb Society also had a quasi-judicial body called the Protection Court, which settled the disputes between the Society members as well as between creditors and debtors. The Ljubljana Society also had two departments in charge of the bureaucratic and accounting tasks.

The Yugoslav creditors' associations played a consultative role in amending the Yugoslav economic legislation. Even if the Belgrade ministries did not ask them for advice, the Societies would react resolutely when they assessed that the legal changes negatively impacted the economy or the creditors' interests. The most protracted legal battle between the creditors' associations and Belgrade was related to the bankruptcy and forced settlement legislation. At the time of the country's establishment, legal particularism prevailed in both areas, as each part of the country would apply the legislation in force before 1918. The state tried to resolve the confusing situation in 1922 by extending the Croatian Settlement Order to the entire country. However, the creditors' associations and other economic operators protested that the Order allowed debtors to cheat at the expense of creditors. In 1925, the state abolished compulsory settlement altogether, which once again failed to satisfy the Societies, as debtors were left with only the bankruptcy procedure, which resulted in creditors recovering a very modest part of their claims. Two new laws were adopted in 1929, but the initial favourable inclination of the Societies soon waned, and almost until World War II, they kept unsuccessfully criticising the shortcomings of the new legislation.

After the economic crisis of the mid-1930s, the Zagreb Society lost much of its strength, while the Ljubljana Society remained active and became a vocal critic of the Yugoslav economic policy. Both associations continued to operate after the outbreak of World War II. It is unclear when the Ljubljana Society ceased to exist, but the Zagreb Society was disbanded in 1946.